

Dilorom Muhamedova

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"Folklor va etnografiya" kafedrasi professori v.b.
E-mail: mukhamedovadiloram57@gmail.com
ORCID: 0009-0004-8587-5179*

FOLKLOR YAKKA QO'SHIQCHILIKNI ASRAB-AVAYLASH VA TARG'IB QILISHNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada o'zbek folklor yakka qo'shiqchiligi (baxshichilik, otin-oyimlar, qo'shiqchi hofizlar an'anasi)ni asrab-avaylash va zamonaviy axborot-madaniy muhitda targ'ib qilishning dolzarb muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqotda an'anaviy yakka ijrochilikning bugungi kunda yuzma-yuz kelayotgan asosiy to'siqlari: avlodlar uzviyligining susayishi, folklorning kompyuterlashtirilgan madaniyat bilan siqib chiqarilishi, davlat va nodavlat tashkilotlar tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining yetarli emasligi kabi masalalar o'rganilgan. Maqolada, shuningdek, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va mediada folklor yakka qo'shiqchilikni targ'ib qilishning ijobiy va salbiy tomonlari ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, an'anaviy yakka qo'shiqchilikni saqlashning samarali modellari taklif etiladi.*

***Kalit so'zlar:** folklor, yakka qo'shiqchilik, baxshichilik, an'anaviy ijrochilik, targ'ibot, raqamli folklor, merosni asrash, zamonaviy muammolar.*

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ И ПОПУЛЯРИЗАЦИИ ФОЛЬКЛОРНОГО СОЛЬНОГО ПЕНИЯ

***Аннотация.** В данной статье анализируются актуальные проблемы сохранения и популяризации узбекского фольклорного сольного пения (традиции бахшичества, отин-ойимов и певцов-хафизов) в современной информационно-культурной среде. В исследовании рассматриваются основные препятствия, с которыми сегодня сталкивается традиционное сольное исполнительство: ослабление преемственности поколений, вытеснение фольклора компьютеризированной культурой, а также недостаточность механизмов поддержки со стороны государственных и*

негосударственных организаций. В статье также раскрываются положительные и отрицательные стороны использования цифровых технологий, социальных сетей и медиаресурсов в популяризации фольклорного сольного пения. По результатам исследования предлагаются эффективные модели сохранения и развития традиционного сольного исполнительства.

Ключевые слова: фольклор, сольное пение, бахшичество, традиционное исполнительство, популяризация, цифровой фольклор, сохранение наследия, современные проблемы.

CONTEMPORARY PROBLEMS OF PRESERVING AND PROMOTING FOLK SOLO SINGING

Abstract. *This article analyzes the current challenges of preserving and promoting Uzbek folk solo singing (the traditions of bakhshi performance, otin-oyim religious-cultural singing, and hafiz singers) in the contemporary information and cultural environment. The study examines the main challenges faced by traditional solo performance today, including the weakening of intergenerational continuity, the displacement of folklore by computer-mediated culture, and insufficient support mechanisms provided by governmental and non-governmental organizations. The article also explores the positive and negative aspects of using digital technologies, social media, and mass media to promote folk solo singing. Based on the findings, effective models for preserving and developing traditional solo performance are proposed.*

Keywords: *folklore, solo singing, bakhshi performance, traditional performance, promotion, digital folklore, heritage preservation, contemporary problems.*

Folklor yakka qo'shiqchiligi – xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va nodir turlaridan biri bo'lib, unda ijrochi bir vaqtning o'zida so'z, ohang, mimika va jest orqali badiiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston hududida baxshilar, otin-oyimlar, qo'shiqchi-hofizlar asrlar davomida epik dostonlar, termalar, marosim va lirik

qo'shiqlarni yakka holda ijro etib kelgan. Bu an'ana nafaqat estetik qimmat, balki milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va axloqiy tarbiya vazifasini bajargan.

Biroq XXI asrda globallashuv, urbanizatsiya va media-kommunikatsiyalarning jadal rivojlanishi folklor yakka qo'shiqchilikni tubdan o'zgarishga majbur qildi. Bir tomondan, texnologiyalar ushbu san'atni yozib olish, saqlash va tarqatish imkoniyatlarini kengaytirdi. Ikkinchi tomondan, jonli ijro an'anasi, ustoz-shogirdlik maktabi, mahalliy folklor muhiti tanazzulga yuz tutmoqda. Mazkur maqolada aynan shu qarama-qarshiliklar markaziy o'ringa qo'yiladi.

Folklor yakka qo'shiqchilikni asrash va targ'ib qilish masalasi bugungi kunda bir qancha sabablarga ko'ra o'ta dolzarbdir:

1. UNESCO nematerial madaniy merosi ro'yxatida baxshichilik san'atining borligi – 2021-yilda “Baxshichilik san'ati” UNESCOning Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi representativ ro'yxatiga kiritilgan. Bu davlat va jamiyat oldiga uni saqlash bo'yicha majburiyatlar yuklaydi.

2. An'anaviy uzatish mexanizmining yemirilishi – avvalgi 30–40-yilda baxshilar shtatdagi ijrochilar yoki fermerlar bo'lgan bo'lsa, hozir yoshlarning folklorga qiziqishi kamaygan.

3. Raqamli transformatsiyaning ikki tomonlamaligi – internet va ijtimoiy tarmoqlar folklor materiallarini keng auditoriyaga yetkazsa-da, ko'pincha soddalashtirilgan, estrada uslubidagi qayta ishlashlarga olib keladi.

4. Davlat dasturlarining amaliy samaradorligi pastligi – “Xalq ijodiyoti markazlari”, “Baxshichilik maktablari” kabi tuzilmalar mavjud, biroq ular ko'pincha mahalliy yakka ijrochilarni moddiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlashda sust. Shuning uchun muammoni kompleks o'rganish, ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish talab etiladi [1]. O'zbekiston folklor yakka qo'shiqchiligini asrab-avaylash va zamonaviy axborot makonida targ'ib qilishning asosiy muammolarini aniqlash, ularni yechish bo'yicha ilmiy asoslangan model va tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot vazifalari:

- folklor yakka qo'shiqchilikning hozirgi holatini (ijrochilar soni, repertuar, ijtimoiy maqomi) tahlil qilish;
- an'anaviy va zamonaviy targ'ibot shakllari (festivallar, tanlovlar, YouTube, TikTok, podcastlar) samaradorligini qiyoslas;
- asosiy to'siqlarni (moliyaviy, kadrlar, huquqiy, texnik, psixologik) aniqlash va ularni darajalash;
- ichki va xorijiy muvaffaqiyatli tajribalarni o'rganish (masalan, qozoq, qirg'iz, mo'g'ul, turkman epik an'analari);
- amaliy tavsiyalar va monitoring ko'rsatkichlarini ishlab chiqish [2].

Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanilgan:

- So'rov va intervyu – Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm, Qoraqalpog'iston va Farg'ona vodiysidan 62 nafar yakka folklor ijrochisi (baxshi, otin-oyim, hofiz) va 35 nafar mutaxassis (folklorshunoslar, madaniyat xodimlari, ustoz-shogirdlar) bilan suhbat.
- Kuzatuv – 2023–2024-yillarda 8ta xalqaro va respublika folklor festivallari (“Boysun bahori”, “Xalfa qo'shiqlari”, “Terma” va boshqalar) ishtirokida jonli va onlayn kuzatuv.
- Hujjatlarni tahlil qilish – Madaniyat vazirligi, Mahalla va oila qo'llab-quvvatlash vazirligi, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, Xalq ijodiyoti markazlari hisobotlari (2018–2024).
- Qiyosiy tahlil – Qozog'iston (“Aytish”), Qirg'iziston (“Manaschi”), Mo'g'uliston (“Xöömey”) va Turkiyaning (Aşık an'anasi) yakka folklor ijrochiligini qo'llab-quvvatlash modellari bilan taqqoslash.
- Statistik va jadvalli modellashtirish – muammolarni miqdoriy baholash va ustuvorliklarni aniqlash [3]. Mavzu bo'yicha mahalliy va xorijiy adabiyotlarni tahlil qilish quyidagi yo'nalishlarda olib borildi:

O'zbek folklori va baxshichilik tarixi: M.Jumaniyozov, T.Mirzayev, B.Sarimsoqov, H.Razzoqovlarning fundamental asarlarida baxshichilik janrlari, ijrochilik maktablari va ularning tarixiy rivoji yoritilgan (1980–2000-yillar). So'nggi

10 yilda R.Musurmonova, D.Xudoyberganova, Sh.Turdimov kabi tadqiqotchilar baxshichilikning zamonaviy transformatsiyasini o'rgangan. G.Ismoilova (2021) "Folklor va raqamli muhit" maqolasida baxshilarning YouTube'da o'z kanallarini yuritish tajribasini ijobiy va tanqidiy tahlil qilgan. A.Karimov (2022) tadqiqotida yoshlarning faqat 12% folklor konsertlariga qatnashishi, asosiy sabab sifatida "eskirganlik" va "tushunarsizlik"ni ko'rsatgan. N.Toshpo'latov (2023) baxshichilik maktablarida o'quv dasturlarining standartlashtirilmaganligi va ularning OTM bilan aloqasi yo'qligini muammo sifatida qayd etgan [4, 45–52-b]. Xorijiy tajribalar:

№	Muammo nomi	Foiz (%)	Izoh
1	Avlodlar uzviyligining uzilishi	88	Ustoz-shogird tizimi faqat ayrim hududlarda saqlangan
2	Moddiy rag'batlantirishning pastligi	82	Baxshilarning aksariyati asosiy daromad boshqa sohalaridan
3	OAV va ijtimoiy tarmoqlarda folklor kam ko'rsatilishi	76	Estrada va pop-musiqaga nisbatan 20 barobar kam e'fir
4	Davlat dasturlarining byurokratik tus olishi	71	Grantlar olish uchun murakkab shartlar
5	Yoshlarning folklor tilini tushunmasligi	68	Qo'shimcha subtitrlar, lug'at, tushuntirishlar yetarli emas
6	Raqamli platformalarda sifatsiz kontent	63	Qisqa videolar orqali an'ananing soddalashtirilishi
7	Baxshilarning huquqiy himoyasizligi	59	Mualliflik huquqi, ijtimoiy kafolatlar mavjud emas
8	Folklor festivallarining mavsumiyliги	54	Yiliga 1-2 marta, qolgan vaqtda ijrochilar e'tibordan chetda

A.Zhaksylykov (Qozog'iston, 2020) - "Aytish"ni asrash uchun maxsus veb-platforma, mobil ilova va davlat grantlari tizimi yaratilganligi haqida. S.Begimova (Qirg'iziston, 2022) – Manaschi ijrochilarni ijtimoiy paket (pensiya, sug'urta) bilan ta'minlash tajribasini o'rgangan. UNESCO (2021) – "Baxshichilik san'atini saqlash bo'yicha milliy harakat rejasi" namunasi. Mavjud adabiyotlarda yakka qo'shiqchilikni targ'ib qilishning raqamli strategiyalari, iqtisodiy va huquqiy mexanizmlar yetarlicha o'rganilmagan. Shu bo'shliqni to'ldirish ushbu maqolaning ilmiy yangiligi hisoblanadi [5, 18–24-b]. So'rov va kuzatuvlar natijasida olingan ma'lumotlar jamlanib, quyidagi jadvalda asosiy muammolar va ularning dolzarblik darajasi (foizlarda) keltirilgan (n=97 respondentlar orasida):

Eng katta muammo – avlodlar uzviyligining uzilishi (88%). Intervyular shuni ko'rsatdiki, 40 yoshgacha bo'lgan faqat 17 nafar professional yakka folklor ijrochisi mavjud. Ustozlarning ko'pchiligi 65 yoshdan oshgan. Moddiy rag'bat masalasi ikkinchi o'rinda – o'rtacha baxshi bir konsertdan 200–400 ming so'm oladi, bu asosiy daromad bo'la olmaydi. Ijtimoiy tarmoqlarda (TikTok, Instagram Reels) folklor kontenti 1 daqiqadan oshmaydi, natijada doston va termalarning badiiy qimmati yo'qolmoqda. Ijobiy tomoni: COVID-19 davridan keyin 23ta baxshi o'zining YouTube kanalini ochgan, biroq ularning faqat 4tasi muntazam (oyiga 2+video) kontent joylamoqda. "Boysun bahori" kabi festivallar soni 2015-yildagi 15tadan 2024-yilda 8taga qisqargan. Xorijiy tajriba bilan solishtirganda, Qozog'istonda "Aytish" ijrochilariga beriladigan davlat stipendiyasi oyiga 150 ming teng (taxminan 3,2 mln so'm) bo'lib, bu O'zbekistondagi baxshilarning konsertdan oladigan o'rtacha oylik daromadidan 2 baravar ko'p [6, 33–41-b].

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'zbekistonda folklor yakka qo'shiqchilikni asrab-avaylash va targ'ib qilish bir qator jiddiy muammolarga duch kelgan. An'anaviy baxshichilik, otin-oyimlar va hofizlik maktablari hozirgi kunda asosan keksa avlod vakillari orqali saqlanmoqda, yosh ijrochilarning yetishib chiqishi va ularni qo'llab-quvvatlash tizimi sust. Moddiy rag'batlantirishning pastligi, huquqiy kafolatlarning yo'qligi, ommaviy axborot vositalarida folklor kontentining kam o'rin olishi – eng keskin muammolar qatoriga kiradi. Zamonaviy raqamli vositalar (ijtimoiy tarmoqlar, YouTube, podkastlar) ikki tomonlama rol o'ynamoqda: bir tomondan, ular folklor materiallarini saqlash va keng auditoriyaga yetkazish imkonini bersa, ikkinchi tomondan, qisqa, soddalashtirilgan va ko'pincha estrada uslubidagi shakllarda taqdim etilishi an'ananing mohiyatiga putur yetkazmoqda.

Quyidagicha tavsiya berish mumkin: "Yakka folklor ijrochisi" maxsus huquqiy maqomini joriy qilish (ijtimoiy sug'urta, pensiya, soliq imtiyozlari); Respublika bo'ylab "Baxshichilik maktablari" tarmog'ini OTM va litseylar bilan integratsiyalash; xorijiy tajriba asosida baxshilar uchun oylik davlat stipendiyalari (hech bo'lmaganda eng kam ish haqining 2 baravari miqdorida) joriy qilish; Ijtimoiy

tarmoqlarda "Folklor Yakka" rubrikasini yuritish, sifatsiz kontentni saralash uchun ekspert kengashlari tuzish; yoshlar uchun folklor tillarida subttitrlangan, qisqa tushuntirishli videodarslar tayyorlash va ularni maktab dasturiga kiritish; har yili o'tkaziladigan "Yakka folklor ijrochilari milliy reytingi"ni joriy etish, g'oliblarni grant va mukofotlar bilan taqdirlash;

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumaniyozov M. *O'zbek xalq og'zaki she'riyati*. – Toshkent: Fan, 2006. – 312 b.
2. Mirzayev T. *Baxshichilik tarixi va maktablari*. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2011. – 288 b.
3. Sarimsoqov B. *O'zbek xalq dostonlari: epik an'ana va modernizatsiya*. – Toshkent: Akademnashr, 2018. – 350 b.
4. Musurmonova R. *Raqamli muhitda folklor: muammo va imkoniyatlar* // *O'zbekiston folklori jurnali*. – 2022. – №3. – B. 45–52.
5. Ismoilova G. *YouTube'da baxshichilik: an'ana va soddalashtirish* // *Madaniyat va san'at*. – 2021. – №2. – B. 18–24.
6. Karimov A. *Yoshlarning folklor konsertlariga munosabati: sotsiologik tahlil* // *Jamiyat va boshqaruv*. – 2022. – №4. – B. 33–41.
7. Toshpo'latov N. *Baxshichilik ta'limi: holati va istiqbollari* // *Pedagogika fanlari*. – 2023. – №1. – B. 59–66.
8. Zhaksylykov A. *Modern strategies for preserving Aytish art in Kazakhstan*. – Almaty: Heritage Press, 2020. – 210 p.
9. Begimova S. *Manaschi: social protection and continuity*. – Bishkek: KRSU, 2022. – 178 p.
10. UNESCO. *Nomadic epics: safeguarding plans for Central Asian oral traditions*. – Paris: UNESCO Publishing, 2021. – 95 p.
11. *O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi. Xalq ijodiyoti markazlari faoliyati hisoboti (2020–2024)*. – Toshkent: Adolat, 2024. – 142 b.